

Kalevalakielen kysymyksiä

Matti Kuusi

Mitä oikeastaan oli käyttäjilleen kalevalakieli?

Joku näkee siinä runomitan runomittojen joukossa — ja erehtyy. Epäilemättä kalevalaperinnettä voisi verrata antiikin heksametrikulttuuriin tai Länsi-Euroopan aleksandriini- tai silosäekulttuuriin tai japanilaiseen tanka-kulttuuriin tai eri uskontojen sakraalikieliin tai voisi puhua muinaissuomen sosiaalisesta murteesta. Vertaukset kuitenkin ontuvat molemmin jaloin. Kalevalakieli ei ole vain taidekieltä tai rituaalikieltä. Sen käyttö ei rajoittunut mihinkään sosiaaliseen yhteisöön. Kalevalakieltä on viljelty Suomessa, Karjalassa, Inkerissä, va^tjalaisten ja virolaisten keskuudessa. Se on ollut epiikan, lyriikan, magiikan, häiden, karhunpeiijaisten ja vuotuisjuhlien hallitseva kieli. Lisäksi huomattava osa sananlaskuista, arvoituksista, satujen ja tarinoiden repliikeistä on valettu kalevalamittaan. En tunne ainoatakaan runomittaa maailmassa, jonka käyttöala edes suunnilleen yhtenisi kalevalakielen käyttöalaan.

Luontevinta on mielestäni verrata kalevalakieltä kirjakieleen.

Kalevalamitta oli mieleen painettavien tekstien koodi. Kun nykysuomalainen tahtoo pelastaa sanomansa unohdukselta, hän kirjoittaa sen. Kirjoitettu kirjallisuus on muistamisen arvoisten tekstien jättiläisvarasto. »Kirjoittamaton kirjallisuus» kalevalaperinteen parafrasina ei ole pelkkä metafora. Esivanhemmillamme ei todellakaan ollut muuta kielellisen kestoviestinnän menetelmää kuin kalevalakieli. Itkuvirttä, karjanhuhuilua, proosakertomuksia säätelivät toiset, väljemmät normit. Kalevalakieli pyrki täsmälliseen, sanatarkkaan viestintään: »älä virttä väärin laula, ellet oikein osoa», »ennen miestä korvalle lyödä kuin sana virrestä pois». Tietenkin oli eroja eri kalevalaisten perinnelajien improvisointialttiudessa. Mutta periaatteessa kalevalaperinne, kalevalainen muistivarasto palveli esivanhempiamme niin kuin Raamattu, virsikirja, lakikirja, lääkärikirja, hyvän käytöksen ja elämäntaidon ohjekirjat nykykansaa. Se oli kiteytettyä, formuloitua tietoa, taitoa ja uskoa.

Samoin kuin nykysuomalaiselta edellytetään, että hän hallitsee kirjakielen, paremmin tai huonommin, samoin ilmeisesti jokainen täysiarvoinen esi-

vanhempamme hallitsi kalevalaisen koodin, paremmin tai huonommin. Oli eksperttejä, joihin kansanmies suhtautui yhtä kunnioittavasti kuin nykysuomen pienviljelijä Arvo Saloon tai Esko Koivusaloon. Kalevalaisen runon taito oli kansankulttuurin pohjalta syntyvää korkeakulttuuria, niin kuin kirjakieli on puhekielen pohjalta syntyvää korkeakulttuuria. Marina Takalo, luku- ja kirjoitustaidoton viimeinen runonlaulajamme, on kuvaillut, miten lapset Vienan Karjalassa totutettiin runolle. Ei ole mikään sattuma, että kalevalainen runo kuihtui pois sitä mukaa kuin luku- ja kirjoitustaito yleistyi lastenkasvatuksen ja ihmisarvon mittapuuksi.

Kalevalakielen ja kirjakielen suhde puhekieleen on samalla tapaa osittain riippuvainen, osittain riippumaton. Kotonani *mä meen, sä meet, se menee, me mennään, te meette, ne menee*, mutta Säätytalon kateederilla *minä menen, sinä menet* jne. Sen sijaan en laula esitystäni, en jaksottele sitä alkusoinnullisiksi säkeiksi ja kertosäkeiksi niin kuin kalevalainen kulttuurityöntekijä. Niin kuin kirjakieli niin on kalevalakielikin ollut arkaaisempaa ja vähemmän murteeseen sidoksissa kuin aktuaali paikallinen puhekieli. »Löytän myös näissä monda wanha puhdasta Suomen sana / jotca muun kielen hembestä secoituxest näillä maan paicoilla owat unhotuxeen joutunet», kirjoitti Henrik Florinus 1702 sananlaskujensa kielestä. Vienan kalevalakielen arkaismit ja fennismit tuskin ovat syntyneet helpottamaan suomalaisten kerääjien työtä, niin kuin joskus on arveltu; ne ovat korkean tyylin keinoja, niin kuin jouluvirren *peljästyminen* ja »seimessä lapsi makaapi». Runontutkijalle ne ovat samalla johtofossiileja. Kalevalakielellä oli, niin kuin kirjakielelläkin, omat ymmärrettävyyden kriisinsä, mutta myös omat joustamisen ja uudistumisen mekanisminsa. Todella vaikeatajuiseksi kalevalakieli on käynyt vasta kirjallisuudeksi jähmetyttyään.

Kansallisten tieteiden kentässä kalevalakieli, suullisen korkeakulttuurin tuhatvuotinen koodi, on kauan ollut koetinkivi, johon lingvistit, kirjallisuudentutkijat, folkloristit ja musiikkitieteilijät ovat kokeilleet metodiensa pitävyyttä. Vuonna 1626 Andreas Bureus kertoi karttateoksessaan, että suomalaiset »eivät riimittele yhtäläisin sananlopuin niin kuin muut kansat vaan aloittamalla kaksi tai kolme sanaa kerrallaan yhtäläisesti, lopettaen säkeen kahdeksanteen tavuun». Hänen jälkeensä kalevalamitan sääntöjä ovat pohdiskelleet mm. Juslenius, Ihre, Porthan, Juteini, Renvall, v. Becker, Lönnrot, Europaeus, Ahlqvist, Genetz, Godenhjelm, Krohnit, Mikkola, Launis, Niemi, Haapanen, Väisänen, Ravila, Sadeniemi ja viimeksi Pentti Leino. Eritoten ne tutkijat, joilla on matemaatikon tai systemaatikon aivot ja vahva pyrkimys nähdä säännöttömyydessä yleisiä säännönmukaisuuksia, tuntuvat vihättyneen kalevalaisen metriikan pähkinöihin. Arvid Genetz oli ensimmäinen, joka oivalsi oikein kalevalamitan keskeisimmän ja hankalimman säännön: sen että sanan pääpainollisen tavun on 2., 3. ja 4. runojalassa

osuttava nousuun, jos se on pitkä, ja laskuun, jos se on lyhyt; sanan muiden tavujen sijoitus on vapaa.

Niin täsmentyi ja vakiintui mielikuva erittäin yhdenmukaisin säännöin viljellystä trokeisesta nelimitasta: klassisesta kalevalamitasta. Teoria perusteltiin suomalais-karjalaisella aineistolla ja itämerensuomalaisten kielten erikoisuuteella niin vakuuttavasti, että virolaiset tutkijat pitkään hyväksyivät saman homogeenisen ideaalityypin oman regivärsilisen säetekniikkansa selityspenusteeksi. Poikkeamat tulkittiin yleensä klassisen kalevalamitan sekundaareiksi rappioilmiöiksi, siitä huolimatta että paikoin Virossa poikkeamia oli enemmän kuin »virheettömiä» kalevalasäkeitä.

Keel ja kirjandus -lehden tilauksesta Tallinnan instituutin johtava folkloristi Ülo Tedre ja minä rakensimme syystalvella 1977—78 kirjeitse dialogin kalevalakielen alkuperästä ja kehityssuhteista. Ehkä merkittävintä tässä keskustelussa on kalevalais-regivärsilisen yhtenäiskulttuurin epäily. Ülo Tedre aloittaa huomauttamalla, että Viron kannalta olisi luontevaa lähteä kolmen kansanrunokerrostuman oletuksesta: varhaisin niistä olisi esikalevalainen eli »regivärsielne» runoperinne, keskimmäisenä kalevalainen »klassikaline regivärss» ja nuorimpana riimillinen laulu. Itkuvirsien ja joikujen lisäksi tallinnalainen folkloristi arvelee ns. helletusten eli karjanhuhuilujen ja ehkä myös lyhytsäkeisten lastenlaulujen periytyvän kalevalaperinteen takaa. Erittäin kiintoisa on hänen mielestään vepsäläisiltä viime vuosina tavattu runolaji: sille on ominaista alkusointu ja kerto, mutta siitä puuttuu kiinteä runomitta. »Näyttäisi siltä kuin vepsäläinen runo olisi kalevalamittaa edeltävä kehitystaste.»

Vasta valmistuneessa Eesti Nõukogude Entsüklopeediassa (II s. 159) virolainen näkemys kiteytetään seuraavasti: »Jo itämerensuomalaisten heimojen edeltäjät tunsivat ilmeisesti jonkinlaatuista runoutta, sentapaista kuin setukaisten ja sukukansojen itkut tai lapin joiut. Sana- ja ajatuskerto sekä kielillemme ominainen alkusointu liittyivät jonkinlaiseen nelitahtiseen runomittaan. Vasta suunnilleen ajanlaskumme alussa tai vähän aikaisemmin kehkeytyi etupäässä pohjoisviron, suomen ja karjalan piirissä säemuoto, joka mainittujen elementtien pohjalta teki mahdolliseksi korkeatasoisen sanataiteen.»

Kalevalaisen metriikan sitkeimpiä kiistakysymyksiä on ollut klassisen kalevalamitan ja ns. etelävirolaisen trokeemitan suhde. Väittely oli kuumimmillaan 1930-luvulla, jolloin virolaiset H. Paukson ja Oskar Loorits esittivät hypoteesin, että etelävirolainen sanapainoon nojaava nelimitta ei olisikaan klassisen kalevalamitan taantumailmiö vaan sen esiaste. Kiistan polttopisteinä oli se kahtalaisuus, että Pohjois-Virossa, Kihnun saarella, Mulgimaalla ja paikoin muuallakin runoa yleensä laulettiin tai lausuttiin kalevalaisittain skandeeraten, muualla yleensä skanderaamatta sanapainoa

myötäillen. Mm. Ravila ja Väisänen tukivat Pauksonia, mutta Viron johtava folkloristi Walter Anderson lopetti tilastollisen analyysinsä terävään vasta-
hyökkäykseen:

»On tosin mahdollista ajatella, että virolaista kansanrunoutta on muinen, niin kuin Paukson uskoo, esitetty skanderaamatta. En pysty kumoamaan moista hypoteesia. Mutta tähdennän, että nykyvirossa monin paikoin tavattava skanderaamaton esitystapa ei ole tuon hypoteettisen alkuajan jäännös vaan innovaatio — ei siis primaari vaan sekundaari ilmiö.»

Walter Andersonin »Studien zur Wortsilbenstatistik» on ihailtava tutkimus sikäli, että siinä täsmällisesti osoitetaan millä tavoin Kolga-Jaanin runot poikkeavat klassisen kalevalamitan normeista. Trokeen korvaaminen daktyylilla, mikä meillä on luvallista vain ensimmäisessä runojalassa (vaka on vanha Väinämöinen), ulotetaan pohjoisviljantilaisissa runoissa myös toiseen ja kolmanteen runojalkaan: Mis tuli / karates / kalda/asse, tai: Lehm oli / laudas / laps oli / süles. Lisäksi tingitään klassisen kalevalamitan laajuussäännöistä: lyhyt pääpainollinen tavu tunkeutuu runojalan nousuun (karates, süles) ja pitkä pääpainollinen tavu säkeen toisen runojalan laskuun: Viiäs / se nei/du me/hele.

Klassisen ja etelävirolaisen metrumin perusero tulee kuuluviin murrelmasäkeiden runsautena tai niukkuutena. Parhailta karjalais-inkeriläisillä runonlaulajilla trokeesäkeitä (vaka vanha Väinämöinen, ulapalla aukealla) ja murrelmasäkeitä (tietäjä iänikuinen, selvällä meren selällä) on jokseenkin yhtä paljon. Virossa murrelmasäkeiden osuus vähenee pohjoisesta etelään: Virumaalla noin joka kolmas säe on murrellinen, mutta Võrumaalla vain noin joka kahdeksas. Vastakkaisuus ilmenee vaikkapa Maailmansyntyrunon pohjois- ja etelävirolaisessa sanonnassa:

Meie koplis kolme põesast:
üks on sinine põesas,
teine on punane põesas,
kolmas kulla karvaline.
(Kadrina)

Meie koplis kolmi pöösast:
üks oli sini, teine puna,
kolmas kulla karvaline.
(Häädemeeste)
ERL I s. 23 ja 64.

Matti Sadeniemi ja Pentti Leino jättävät avoimeksi kysymyksen, onko klassinen kalevalamitta kehittynyt etelävirolaista muistuttavan primitiivisemmän trokeemitan pohjalta vai onko etelävirolaisessa sanapainoon nojaavassa trokeemitassa nähtävä klassisen kalevalamitan sekundaarin trokeistumisen tulos. Itse äänestin Kirjoittamattoman kirjallisuuden yleisesityksessä jälkimmäisen vaihtoehdon puolesta. Ratkaisevana perusteenani oli, että kielen sentraalistuminen ja sanojen sisä- ja loppuheittainen lyheneminen ovat Länsi-Suomessa ja Salmin—Suojärven—Säämäjärven—Tulemajärven alueella

vieneet hyvin samantapaiseen trokeistumiseen kuin Virossa. Esimerkiksi Elinan surman ja Hiidestä kosinnan säetutkimus ei jätä mitään epäilystä siitä, että myöhäiskalevalainen metrum todella on myöhempää juurta kuin klassinen kalevalamitta. Jos kielentutkijat kieltäytyvät hyväksymästä selitystä, että pitkän vokaalin ja diftongin vaihtelu itämerensuomalaisissa kielissä johtuisi yhtäällä *oo* > *uo* ja toisaalla *uo* > *oo* -äänteenmuutoksesta, niin onko uskottavampaa, että osapuilleen samansuuntainen kielen kehitys olisi johtanut Suomenlahden pohjoispuolella sanapainoisen trokeen yleistymiseen, mutta Suomenlahden eteläpuolella murrelmasäkeiden sekundaariin yleistymiseen?

Tämä todistelu on mielestäni edelleen yksi punnus vastakkaisten teoriain vaakakupissa. Probleemi ei kuitenkaan ole niin yksiviivainen kuin olemme kuvitelleet. Ülo Tedre myöntää, että esimerkiksi Saarenmaalla ilmenee samanluonteista sekundaaria trokeistumista kuin Suomenlahden pohjoispuolella. Etelä-Viron metriikka on muuta alkuperää. Luonteenomaista on mm. säkeen tavuluvun vaihtelu kuudesta yhdeksään. Setukaisten metriikkaa ei kukaan ole vielä perusteellisesti valaissut.

Itse olen pari kertaa tutkimuspraktiikassani törmännyt detaljiin, joka on hankalasti sopinut yhteen sen näkemykseni kanssa, että etelävirolainen trokeemitta on myöhäiskehityksen tuote.

Kun selvitin 1950-luvulla aurinkosateeseen liittyvien parafrasien kehityshistoriaa, niin pohjoiseurooppalaisista redaktioista vanhimmaksi päättelin balttilais-inkerois-karjalais-lappalaisen sanonnan, joka kertoo vainajien juovan häitä (FFC 171 s. 52—60, 299). Liettuassa ja Latviassa parafraasi esiintyy yleisesti dainana, jonka runomitta on tavallista neli-iskuista kesuurallista trokeeta: Lietins lej / saulité / velenieši / kāzas dzer. Inkeroisilla ja karjalaisilla sananlasku on muodossa »Päivää paistaa, vettä sataa, Tuonelessa häitä juodaan». Eri puolilla Lappia taas sanotaan: »Peive paiste ja arvve, te jamisak häjak». Muistan, miten tuon Liettuasta Ruijaan tunnetun redaktion muka 'myöhäiskalevalaiset' neljännet runojalat — »sataa», »juodaan» — kiusasivat korvaani. En keksinyt niille selitystä, joten jätin ne selittämättä. Nyt sanoisin, että jos klassista kalevalamittaa on edeltänyt etelävirolaisen kaltainen väljätkö trokeemitta, niin balttilaisen dainan itämerensuomalainen käänös voisi hyvin periytyä tuommoisesta eskalevalaisesta trokeesäeparista.

Toinen ehkä satunnainen detaljihavainto liittyy runoon kanteleen synnystä. Vastaava runo tavataan sekä latvialaisilla että liettualaisilla — kanteleen tilalla on siellä kankles. Jo Kaarle Krohn siteerasi mielellään Pärnumaan ja Pohjois-Karjalan normaalimuotoja:

Kusta karpi kandlele?
Lõhe suure lõualuusta.

Mistä koppa kantelehen?
Lohen leinän leukaluista.

Kusta kaela kandecele?
 Selle teen põdra põveluusta.
 Kusta pulgad kandecele?
 Haui suure hamba'ista.
 Kusta keeled kandecele?
 Hi'uksista neuu noore.

Mistä orsi kantelehen?
 Poropeuran polviluusta.
 Mistä naulat kantelehen?
 Hauin suuren hämpahista.
 Mistä kielet kantelehen?
 Hivuksista Hiien immen.

Merkkillistä ei ole vain se, että runonkohdan pohjakaava on Latvian rajoilta Lapin rajoille säilynyt identtisenä ja että sanoistakin enimmät ovat yhteisiä. Oudointa on säesarjan täydellinen trokeisuus, murrelmasäkeiden puute. Tosin Karjalassa ilmenee ylimääräisiä murrelmasäkeitä: »jouhista hyvän hevosen», »kuusesta kumajavasta» jne. Esimerkiksi Ilomantsin Simana Sissonen, jonka runoissa on keskimäärin 40 % murrelmasäkeitä, lauloi tässä kohden (SKVR VII 625a: 81—93) peräkkäin kolmetoista trokeesäettä. Voi olla, että muinaisrunoilija on tässä stilisoinut, ehkäpä arkaisoinut myyttitekstiä. Mutta en hylkäisi mahdollisuutta, että tällaisissa virolais-karjalaisissa runokivettymissä pilkottaisi näkyviin esikalevalainen trokeemitta.

Ülo Tedre kirjoittaa, että esikalevalainen eli regivärsieelne kerrostuma kiinnostaa häntä ennen muuta itämerensuomalaisten heimojen jakautumishistorian kannalta. Yleensä folkloristit joutuvat myötäilemään arkeologien ja kielentutkijain kronologisia ja kehityshistoriallisia hypoteeseja. Kalevalakieli eri murteineen ja mahdollisine esiasteineen muodostaa tavallista olenaisemman yhdistävien ja erottavien tuntomerkkien verkoston. Se mitä tiedämme eri perinnelajien ja yksityisten runojen, arvoitusten jne. levinneisyys-suhteista on aina vietävissä kansanperinteen labiilin muuttuvuuden ja liikkuvuuden tiliin. Toisin on laita metriikan perusnormiston. Se että kahdella kielialueella tavataan yhteinen runomitta alkusointuineen, kertosäkeiden keskinäisen vastaavuuden sääntöineen, säkeenylitysnormeineen jne. kertoo yhteisestä kulttuuripohjasta siinä missä saviastiaien koristekuviot tai astevaihtelu.

Kalevalaisen kielialueen luotettavimpia johtofossiileja ovat sananlaskut. Riimillisen runon ekspansio on monin seuduin hävittänyt jäljettömiin kalevalaisen epiikan ja lyriikan. Sananlaskulle ei runomitta ole merkinnyt selaista kuormitusta, ettei suosioon päässyt kalevalamittainen sananlaskusepite olisi läpäissyt tyyliuodin murrosta. Jos jossakin yhteisössä on muinen ollut kalevalainen koodi ja sananlaskuperinnettä, niin jokin määrä kalevalamittaisiksi entistettäviä sananlaskuja on löydettävissä. Toisin päin: jos jostakin kalevalamittainen sananlaskusto puuttuu, on erittäin epätodennäköistä, että siellä muinen olisi ollut muutakaan kalevalaperinnettä.

Kalevalaista metriikkaa ei erityisesti ole pidetty silmällä Pohjois-Euroopan lainasananlaskujen tutkimusprojektissa, jonka esitöistä karjalan ja vatjan tieteelliset sananlaskueditiot ovat ilmestyneet, viron ja liivin editiot odottavat painatusta ja vepsän editiota vielä kartutetaan. Mutta suurin piirtein kuva

on seuraava:

Lapista kalevalamittainen sananlaskusto puuttuu. Suomalaisella kieli-alueella sen osuus lienee tasaisesti 20 prosentin paikkeilla: lounaassa vähemmän, koillisessa enemmän, mikä selittyy rintamaiden nopeammasta aineenvaihdunnasta. Karjalassa ilmenee merkillinen kaksijakoisuus: Vuokkiniemen, Uhtuan, Akonlahden ja Repolan laulumaiden yleisistä sananlaskuista noin puolet on kokonaan tai osittain kalevalamittaisia, ja Soikkolan inkeroisilta kerätystä 337 sananlaskun kokoelmasta 35 %. Sen sijaan Pohjois- ja Itä-Vienassa, Porajärvellä, Rukajärvellä, Paatenessa ja Keski-Aunuksessa kalevalaisuus on erittäin niukkaa. Livviköiden kalevalaisuusprosentti on 8, lydiläisten 2 1/2 ja vepsäläisten 1 1/2. Sitä vastoin Alavan tverinkarjalaisista sananlaskuista 17 % on kiistattomasti kalevalamittaisia ja vielä Pertti Virtarannankin keräämistä 12 %. Vatjan sananlaskujen kalevalaisuusprosentti on kriteerien mukaan vähintään 5, enintään 15. Viron 305 yleisimmän sananlaskun normaalimuodoista on klassisen kalevalamitan piiriin luettavissa 8 %. Liivin sananlaskuista näyttää klassinen kalevalamitta puuttuvan kokonaan.

Prosenttiluvuissa on harvinaisen paljon epävarmuustekijöitä, mutta epätasällisinäkin ne täsmentävät Suomen Kansan Vanhojen Runojen ja muiden ainesjulkaisujen antamaa kuvaa kalevalaisen kielialueen rajoista ja valtaväyhykkeistä.

Keel ja kirjandus -lehden vuorokeskustelussa referoimme ja puntaroimme moneen otteeseen arkeologien ja kielentutkijain rakentamia etnogeneettisiä hypoteeseja, siinä toivossa että kalevalakielen murroksille löytyisi selitystausta itämerensuomalaisen kieli- ja kulttuurihistorian eri liikahduksista. Missä ja milloin saatiin vahvat balttilaisvaikutteet? Miten selittyvät etelävirolaisen sanapainotrokeen ja klassisen kalevalakielen levinneisyysuhteet? Milloin ja minkä heimon piirissä jälkimmäinen kehkeytyi? Mikä on erityisesti vatjan osuus? Miksi kalevalakielen itäraja on sellainen kuin se on?

Kaarle Krohn otaksui aikanaan A. R. Niemen tukeutuen, että kalevalamitta syntyi yhteissuomalaisen epäkiinteän alkusointua ja kertoa viljelevän runoperinteen ja balttilaisen kiinteän runomitan yhdistelmänä (FFC 53 s. 69). Minä olen täsmentänyt hypoteesia otaksumalla klassisen kalevalamitan murrelmasäkeen polveutuvan lähinnä tuosta yhteissuomalaisesta vapaasta mitasta ja kesuurallisen trokeesäkeen balttilaisesta metrumista. Jälkimmäinen yhteys on mielestäni kiistaton. Hankaluutena on, että klassinen kalevalakieli puuttuu balttien lähimmiltä naapureilta liiviläisiltä ja että murrelmasäe on Virossa sitä harvinaisempi, mitä lähempänä Latviaa ollaan. Pekka Sammallahten teoria muinaiskuurilaisilta suoraan pohjoiskantasuomeen saaduista balttilaisvaikutteista sopisi erinomaisesti kalevalakielen syntytaustaksi; sen avuksi voitaisiin ehkä heittää joukko latvialais-suomalaisia,

Virosta puuttuvia perinneilmiöitä, esimerkiksi arvoitus »Tuoppi tehty Tuonelassa, Vatialassa vannehdittu, tina suuhun tilkutettu, vaski pohjahan valettu», mikä tarkoittaa laivoa, muinen luultavasti uhrilähdettä. Erkki Itkosen ruhjovan kritiikin jälkeen pohjoisitämerensuomalaisten suorat balttilaisyhteydet tuskin enää kestävät kalevalaista kuormitusta. Jos kalevalakieli syntyi Suomenlahden piirissä tai pohjoisempana, puuttuvaksi renkaaksi ilmeisesti tarvitaan etelävirolainen sanapainotrokee, jonka riippuvuus balttilaisesta metriikasta on vielä selvempi. Pentti Leino on yleisen metrisen teorian pohjalta selittänyt kalevalaisten laajuussääntöjen kehkeynnän. Siirtymä etelävirolaisesta trokeesta, jossa sanan tavut ovat metrisesti joko vahvoja tai heikkoja, klassiseen kalevalamittaan, jossa vain pääpainolliset tavut ovat laajuuden mukaan vahvoja tai heikkoja ja kaikki muut tavut neutraaleja, mahdollisti etenkin kolmi- ja viisitavuisten sanojen rytmisesti elävän käytön. Murrelmasäkeen alkio mahdollisesti piili dainojen suosimassa kesuurallisessa murrelmasäkeessä, säetyypissä »suot sulavat, maat valuvat», »sanan virkkoi, noin nimesi». Pieni keksintö, kesuurapakon poistaminen joka toisesta säkeestä, nosti kalevalakielen aivan uuteen ilmeikkyyteen.

Virossa kuuluvat arkeologit S. Laul ja V. Trummal, kielentutkija P. Alvre ja tyylintutkija J. Peegel löytäneen viime vuosina uusia perusteluja Heikki Ojansuun vanhalle teesille, että kantasuomen perusjakauma oli läntis-itäinen. Vatjalaiset nojaisivat arkeologiensa mielestä itään, kielentutkijain mielestä länteen. Ellei yhtäältä liiviläis-etelävirolaisen, toisaalta vepsäläis-lyydiläis-itävienäläisen trokeeperinteen kesken ole osoitettavissa geneettistä yhteyttä, esimerkiksi yhteisten trokeesananlaskujen kerrostumaa, täytynee päätellä itäkantasuomalaisten jääneen vaille balttilaisia runomittavirikkeitä.

Toisaalta Ülo Tedre tähdentää T.-R. Viitson teoriaa, että kantasuomalaisista läksivät ensimmäisinä omille teilleen ugala ja liivi. Pekka Sammallahti ajoittaa tämän vaiheen vuoden 600 eKr. tienoille. Esikalevalaisen trokeen viljely tuskin on ollut ominaista vain kantasuomalaisten eteläryhmälle, vaikka se on säilynyt puhtaimpana liivissä ja etelävirossa.

Klassisen kalevalakielen synty liittyy epäilyksettä kantasuomen pohjoiseen ekspansioon, johonkin sen kolmesta aallosta. Varhaiskantasuomalaisten uudisasukkaiden aalto sulautui rodullisesti Suomen ja Karjalan alkuväestöön mutta oli kyllin voimakas ugrilaistamaan sen kielen kantalapiksi. Eliel Lagercrantzin havainto varanginlappalaisten joikujen kesuurallisesta nelitahtisuudesta ja säeparallelismista (Lappische Volksdichtung IV s. 12) kannattaisi tarkistaa laajemman aineiston valossa.¹ Tarvitaan kuitenkin monta aurinkosade-parafraasin kaltaista yhdyssäiettä, ennen kuin lappalaisten alkusoinnut-

¹ Suomalais-ugrilaisen Seuran kokouksessa 17. 3. 1978 Mikko Korhonen ja Pekka Sammallahti toivat esiin vastaavia havaintoja koltan- ja inarinlappalaisten perinteestä.

tomassa runoperinteessä voi uumoilla esikalevalaisia aineksia.

Jos klassinen kalevalametrum olisi saapunut vasta kolmannen aallon mukana Pohjois-Virosta Lounais-Suomeen, odottaisi keskimmäisen aallon tuloseduilla Hämeessä ja Hämeen siirtokunnissa ilmenevän jonkinlaista primitiiviperinnettä, esikalevalaisuutta tai kalevalakielen murrejakaisuutta. Todellisuudessa koko suomalainen kielialue vaikuttaa kalevalaisten runomittanormien kannalta merkillisen homogeeniselta.²

C. F. Meinander ja Terho Itkonen ovat eri perustein päätyneet käsitykseen, että Muinais-Hämeellä oli kantaväestönsä jo esiroomalaisella rautakaudella. Tämä keskimmäinen, pohjoiskantasuomalainen aalto edusti kiinteää maanviljelyskulttuuria ja erottui sekä kielellisesti että antropologisesti lappalaisesta alkuväestöstä. Varmana todisteena siitä, että nimenomaan Muinais-Häme kuului kalevalaperinteen viljelysmaihin, ovat kalevalakielen levinneisyysuhteet Karjalassa. 800-luvulla Hiitolan—Kurkijoen seuduille syntynyt hämäläinen siirtokunta näyttää olleen ratkaiseva tekijä Muinais-Karjalan eriytyessä kaakkoiskantasuomalaisten jälkeläisistä, laatokkalaisen kantakielen tai muinaisvepsän puhujista. Bubrihin, Aristen, Virtarannan, Turusen ja Terho Itkosen kehittämä teoria vepsäläisestä substraatista, johon Aunuksessa kerrostuu eri-ikäisiä ja -vahvuisia karjalaisuuksia, osoittautuu kalevalakielen itäisen periferian kannalta erinomaisen selityskykyiseksi. Enää ei ole tarpeen haikailla »itäisten karjalaisten» tai Perman rannikon kadonnutta kalevalaisuutta. Kalevalaista rikkautta on kaikkialla, minne Muinais-Karjala on säteillyt siirtokuntiaan: Inkerissä, Savo-Karjalassa, Länsi-Vienassa, Vermlannissa ja Tverissä. Mahdollisuus, että itse koodi, klassinen kalevalamitta, olisi keksitty Karjalassa ja että se olisi kulkeutunut monien itäisten lainasanojen tavoin Länsi-Suomeen, kaatuu muun kaakkoiskantasuomen epä-kalevalaisuuteen. Sinänsä on valaisevaa, ettei kalevalakoodi ole pystynyt »vaeltamaan» edes karjalais-lyydiläisen kielikyynnyksen yli.

Kummalta Suomenlahden rannalta on syytä etsiä klassisen kalevalakielen alkukotia: sieltä mistä muinaishämäläiset muuttivat vai sieltä minne he muuttivat? Onko kalevalaperinne Virossa väistynyt sanapainotrokeen tieltä vai onko se tunkeutunut Suomesta esikalevalaisen metriikan hallitsemaan Viroon?

² Sama koko kielialueen ongelmallinen yhtenäisyys näkyy H. R. Nevanlinnan harvinaisten tautigeenien levinneisyyskartoissa (esim. Aika 1970 s. 401). Silmään-pistävä on Lounais-Suomen ja Kymenlaakson »virolaisaluiden» erikoisasema: vain ani harva tautilöydös. Nevanlinnan päättelemä vähäinen eristynyt väestösolaatti, jonka rikastamat harvinaiset perinnölliset taudit esiintyvät sekä Länsi- että Itä-Suomessa, näyttäisi luontevimmin sijoittuvan Muinais-Hämeeseen ja sen karjalaiseen tytärasutukseen. Nevanlinnan perusteet: 1) varhaisin muuttoliike on ollut määrältään vähäistä ja tapahtunut pitkän ajanjakson kuluessa, 2) muutto on tapahtunut yhtenäisestä perusväestöstä samaa reittiä pitkin, 3) varhaisasutuksesta on ainakin jossain vaiheessa muodostunut keskenään sekaantuva väestö (esim. Duodecim 1972: 88 s. 13).

Yritän valaista kysymystä kahden 1977 ilmestyneen ainesjulkaisun, Vaina Mälkin *Vadja vanasõnad eesti, soome, karjala ja vene vastetega* -edition ja Leea Virtasen, Annikki Kaivola-Bregenhøjn ja Aarre Nymanin *Arvoitukset. Finnish Riddles* -teoksen, pohjalta. Samalla nousee näkyviin toinenkin kalevalaisen kielihistorian ratkaisematon ongelma: miksi osa itämerensuomalaisten kielten sananlaskuista, arvoituksista, satu- ja tarinareplikeistä on seipitetty kalevalamittaan, suurin osa ei?

Leea Virtanen & kumppanit eivät ole erityisesti huolhtineet siitä, että 1248 arvoitustyyppin eri redaktioiden näytetoisinnot olisivat metrisestikin edustavia. Yleensä kuitenkin arvoituksen varma, tulkinnanvarainen tai puutuva kalevalaisuus näkyy jo ainesjulkaisusta, ja ellei näy, voi turvautua Kansanrunousarkiston vastaavaan korttipinoon.

Erittäin ilahduttavaa on, että toimittajat esittävät täsmällisen selvityksen jokaisen arvoitustyyppin ja -redaktion toisintomäärästä sekä viitteet löytämiinsä karjalaisiin, virolaisiin, latvialaisiin, venäläisiin, suomen- ja ruotsinruotsalaisiin sekä englanninkielisiin vastineisiin. Arvoitusten Suomen-sisäinen levinneisyys jää melko epätarkan kirjainviitteistön varaan; kiitettävää lähdekritiikkiä todistavat koulukirjaesiintymistä varoittavat tähdet frekvenssilukujen jäljessä.

Sellaista kokoavaa yleisjohdatusta suomalaisen arvoitusperinteeseen, jota *Arvoitukset. Finnish Riddles* kaipaisi ja jollaiseen se antaisi erinomaiset lähtökohdat, eivät toimittajat ole jaksaneet rakentaa: Leea Virtanen tyytyy etupäässä varhempien funktioanalyttisten ja oppihistoriallisten artikkeleiden referointiin, Annikki Kaivola-Bregenhøj raottaa formula-analyttisen väitöskirjatyönsä raskasta abrakadabra-ovea. Niin jää ainesjulkaisun levinneisyyttä ja frekvenssiapparaatti tyyten hyödyntämättä, jopa vaille tilastollista tiivistelmää, jollainen tekee esim. Vaina Mälkin *Vadja vanasõnad* -julkaisusta sekä helppokäyttöisen että jännittävän tuttavuuden.

Puutosta lievittääkseni luettelen seuraavassa teoksen laina-arvoitukset levinneisyystyypeittäin ryhmiteltyinä (C = Karjala, E = Viro, Fs = suomenruotsalaiset, L = Latvia, R = Venäjä, S = Ruotsi). Alkuperältään heterogeeniset englantilaisvastineet jätän huomiotta. Numerot viittaavat arvoitusjulkaisun tyyppinumeroihin, kursivoidut numerot kalevalamittäisiin, kysymysmerkilliset kursiivinumeroit tulkinnanvaraisesti kalevalamittäisiin arvoitustyypeihin.

CEFsLRS: 34 181? 241 574 613 633 660 772 1013
 CEFsLR: 244 659 720 760 1023 1050 1105 1172?
 CEFsLS: 707
 CEFsRS: 133 224 375 433
 CELRS: 89
 CFsLRS: 620
 EFsLRS: 44 96 223 267 340 494? 624 632 654 685 712 718 768 806 937 1002
 1014 1078 1133 1197

CEFsR: 149 466 571 759 888 920 1109? 1116
 CEFsS: 82
 CELR: 66? 467 478 570 665 819 858? 904 1084? 1106
 CERS: 536
 CFsLR: 606 1087
 CFsLS: 190
 CFsRS: 54 1052
 EFsLR: 161 275 346 374 458 474? 582 701 731? 786? 1102 1174? 1194
 EFsLS: 43 716 945
 EFsRS: 1? 263 441 442 456 524 550 551 807
 ELRS: 603
 FsLRS: 406 549 1086
 CEFs: 527 667? 695? 1112
 CEL: 1100?
 CER: 403? 420 1058 1195
 CLR: 154 284 817 861 873 1044
 EFsL: 1176
 EFsR: 238 313 504 908 1179 1233
 EFsS: 5 42 138? 140 179 250 251 265 298 407 425 506? 531 548 808 839 895
 1164 1220 1226
 ELR: 94 98 261 285 476 579 749 865 932 933 1021? 1083 1230
 ERS: 68
 FsLR: 587 1024 1224
 FsLS: 1135
 FsRS: 40 146 461 664 709 869 1152 1225
 LRS: 197 898 960 1104
 CE: 239 429 446? 534 544 566 730 735 814 966
 CFs: 47 360
 CR: 21 269 322 335? 502 567 647 708 965 1222
 CS: 528
 EFs: 15 16 52 57 63 87 97 147 220 293 307 345 354 356 365 376 404 473 477
 520 533 554 558 561 565 572 575 655 737 804 805 823 1235
 EL: 959 1097 1131
 ER: 41 120 150? 196 221 233 257 305 309 314 371 432 563 639 800 1059
 1101 1144
 ES: 192 802 803 820 882
 FsR: 519 843 1166
 FsS: 17 46 58 64 79 126 165 178 184 235 262 273? 278 279 287 343 355 357
 368 394 395 397 400 408 443 479 490 507 511 637 618 625 658 688 713
 725 728 740 801 856 930 982 1056 1119 1171 1178 1205 1232
 LR: 204 237 294 321 330 419 505 642 691 736 762 777 868 918 919 947 989
 1043 1107 1129 1240 1245
 RS: 81 745
 C: 156 185 286 362 388 489 495 513 517 543 545 611 699 714 798 833 912
 952 1048 1071 1201
 E: 6 7 18? 24 30 36 37 88 112 194 219? 236 296 312? 336 341 359 414 418
 422 457 462 463 471 480 503 523 564 594? 631 635 645 661 662? 668
 677 680 687 697 710 717 723 733 734 742 746? 748 750 751 752 754 757
 771 791 809 822 824 825 826 848 852 853 863? 875 884 905 911 936 950
 957 1005 1015? 1028 1041 1042 1047 1049 1066 1074 1126 1142 1143
 1150 1165 1169 1177 1187? 1192 1216 1227
 Fs: 3 25 38 49 73 176 198 202 214 230 255 277? 329 377 465 591 610 653
 679 702 715 724 788 837 847 903 963? 964 1029 1054 1070 1099 1186
 1234 1239
 L: 50 401 906 939 958 1061 1062 1127?
 R: 83 85 86 158 254 256 311 315 349 373 387? 412? 431 440 449 522 535
 628 689 698 767 870 934 948 990 993 1006 1022? 1026 1045 1064 1065
 1075 1118 1158 1161 1162 1199 1211 1243 1248
 S: 2 28 33 55 113 142 227 398 486 491 1018 1167 1196 1242 1244
 (Eng: 526 532 598 844 1001 1203)

Niistä 543 arvoitustyyppistä, joille Finnish Riddles -teoksessa esitetään kansainvälisiä vastineita, 117 on varmasti ja 38 tulkinnanvaraisesti kalevalamittaisia.³ Jos viimeksi mainitut lasketaan puolittain kalevalaisiksi, lainaarvoitusten kalevalaisuusprosentti on 25. Vain Suomessa tavattavista arvoituksista kalevalamittaisia on vastaavasti 29 1/2 %.

Kiintoisa ero on yleisten (yleissuomalaisten) ja harvinaisten (paikallisten) arvoitusten kansainvälisyydessä ja kalevalaisuudessa. Vähintään 100-toisintoisista arvoituksista 208 on kansainvälisiä ja 46 vain Suomessa tavattavia; edellisistä on kalevalamittaisia 32 %, jälkimmäisistä 50 %. Sen sijaan alle 100-toisintoisista arvoituksista 329 on kansainvälisiä ja 665 vain-suomalaisia; vastaavat kalevalaisuusprosentit ovat 21 ja 28. Runsastoisuus korreloi siis positiivisesti yhtäältä kansainväliseen levinneisyyteen, toisaalta kalevalakielisyyteen.

Kaikkiaan on arvoitusjulkaisussa esitetty karjalainen vastine 109 arvoitustyyppille, virolainen 297:lle, lätiläinen 135:lle, venäläinen 233:lle, suomenruotsalainen 249:lle ja ruotsinruotsalainen 162:lle. Kalevalamittaisia näistä arvoitustyypeistä on, samassa järjestyksessä luetellen, 33 %, 29 %, 28 %, 27 %, 16 % ja 10 %. Sellaisista arvoitustyypeistä, joilla on sekä karjalainen että virolainen vastine (CE), on kalevalamittaisia 35 %, CR-vastineellisista 34 %, CL 33, CFs 30, EL ja ER 28, LR 26, EFs ja FsR 21, FsL 17, CS 16, ES ja RS 13, LS 9 ja FsS 8. Itäiset lainaarvoitukset ovat siis kaksi kolme kertaa kalevalakielisempiä kuin läntiset, mikä kuvastellee koodin varhaista väistymistä lännessä ja myöhäistä säilymistä idässä.

Avainasemassa ovat ne 70 varmasti kalevalamittaista arvoitusta, joille toimittajat ovat löytäneet vastineita M. J. Eisenin virolaisesta arvoituskokoelmasta. Vastineiden suuri enemmistö on »esikalevalaista» neli-iskuista sanapainotrokeeta; suomalaista murrelmasäettä vastaa Virossa huomattavan usein kolmi-iskuinen trokee-daktyyli. Molemmiin puolin Suomenlahtea sisältää kiistattomasti murrelmasäkeen vain kuusi arvoitusta (94, 179, 239, 371, 754, 803), minkä lisäksi viidessä arvoituksessa esiintyy vain klassinen trokeemitta (477, 520, 751, 959, 1047). Tulkinnanvaraisia, murrelmaan ehkä palautuvia säkeitä on toistakymmentä.

Toisin päin tarkastellen ilmenee, että kaikkien 297 virolais-suomalaisen arvoituksen virolaisteksteistä enemmän kuin puolet on lähinnä »esikalevalaista» sanapainotrokeeta, mutta näiden suomalaisista vastineista vain joka kolmas on klassista kalevalamittaa ja 43 % samantapaista sanapainotrokeeta kuin Virossa.

Eisenin arvoituskokoelma on riittämätön vertailupohja sen kysymyksen

³ Kalevalamittaisuuden minimikriteerinä on yleisimmän tai vähintään kahden harvinaisemman redaktion palautuminen klassiseen kalevalamittaan.

ratkaisemiseksi, edustavatko yllättävän harvinaiset klassis-kalevalaiset suomalais-virolaisuudet vanhaa väistyvää pohjoisvirolaista säetekniikkaa vai samantapaista etelään suuntautunutta kulttuurivientiä kuin Kuusalun runojen ja sananlaskujen fennimit. Silmäänpistävää on parin kolmen suosikkiformulan (numeraaliparadoksin, nominativus absolutus -formulan ja attribuuttiformulan) runsas käyttö ja eräiden muiden formulain vieronta kalevalamittaisissa laina-arvoituksissa. Kiistatonta on, että eteläisistä laina-arvoituksista paljon lukuisimmat on suomennettu kalevalaisen korkeasuhdanteen vuosisatoina kuin läntisistä lainoista. Siitä, miten on selitettävä noin 70:n Virossa »esikalevalaisen» mutta Suomessa »myöhäiskalevalaisen» arvoitustyyppin metriikka, on paras olla arvailematta mitään ennen huolellista levinneisyys-analyysia.

Lujemman pohjan päätelmille suo Vaina Mälkin vatjalaisen sananlasku-edition analyysi. Havaintojeni mukaan Mälkin tyyppijaottelu ja vastineiden valinta on varsin huolellista. Kalevalaisuusanalyysia varten olen punninnut Mälkin 728:aa sananlaskutyyppiä antamalla jokaisesta virheettömästä murremasäkeestä 2 pistettä, jokaisesta klassisten normien mukaisesta trokeesäkeestä 1 pisteen, jokaisesta vahvasti alkusoinnullisesta säkeestä 1 pisteen sekä säkeiden säännönmukaisesta parallelismista 1 pisteen, jolloin varman kalevalaisuuden kriteerinä pidän vähintään 4:ää pistettä. Näin korotettu kynnyks on omansa karsimaan aineistosta näennäiskalevalaiset säkeet ja trokeeparit.

Ilmence, että 728 vatjalaissananlaskusta kalevalamittaisia on em. kriteerein mitaten 40 eli 5 %.⁴ Vain-vatjalaisista 130 sananlaskutyyppistä kalevalamittaisia on 2 %, 41 vatjalais-venäläisestä ei ainoakaan.

Niistä 90 sananlaskusta, joille Mälk on löytänyt suomalaisen vastineen mutta ei virolaista, kalevalamittaisia on 9 eli 10 %.

Niistä 327 sananlaskusta, joilla on sekä suomalainen että virolainen vastine, kalevalamittaisia on 23 eli 7 %.

Niistä 119 sananlaskusta, joilla on virolainen vastine mutta ei suomalaista, kalevalamittaisia on 4 eli 3 %.

Niistä 192 sananlaskusta, joilla ei ole suomalaista eikä virolaista vastinetta, kalevalamittaisia on 4 eli 2 %.

Eri levinneisyysryhmistä on selvästi kalevalakielisin vatjalais-suomalais-karjalais-virolainen 70 sananlaskun ryhmä: sen kalevalaisuusprosentti on 17. Lähinnä ovat vatjalais-suomalaiset, vatjalais-suomalais-karjalaiset sekä vatjalais-suomalais-virolaiset sananlaskut, joiden kalevalaisuusprosentti on noin

⁴ Mälkin n:ot 11 24 35 51 58 150 222 225 236 270 285 291 302 308 309 315 375 376 379 384 402 416 421 445 451 510 536 546 550 599 610—614 620 625 655 675 716. Aina civät Mälkin esittämät vastineet ole saman sananlaskun toisintoja (esim. 513:n suomalais- ja 532:n virolaisvastine). Redaktiojakoisten sananlaskujen erottelussa ja yhdistelyssä on vähäistä epä johdonmukaisuutta (esim. 51 ja 675, mutta 162). 516:n suomalaisvastine on Mälkin tilastoissa jäänyt huomiotta.

13. 14 sananlaskusta, joille Mälk esittää inkerois-inkeriläisen vastineen, kalevalamittaisia on kolme.

Jos vatjaa pidetään pohjoisviron haaraumana ja Pohjois-Viroa kalevalamitan kehtona, miten selittyy vatjan kalevalamittaisten sananlaskujen suomalaisvoittoisuus? Milloin vatjalaissananlaskulla on kalevalamittainen vastine vain yhdessä sukukielessä, se noin neljässä tapauksessa viidestä on suomi tai karjala. Virolais-vatjalaisia vastaavuuksia hallitsee »esikalevalainen» sanapainotrokee. Siihen nähden miten hyvin vatjan runosto on säilyttänyt klassisen kalevalamitan sikäläinen sananlaskusto tuskin on omaehtoisesti kehittynyt sanapainotrokeen suuntaan. Nuo 5 % lienevät osaksi lainaa inkeriläisiltä naapureilta, osaksi vanhan suomenlahtelaisen kulttuurin perua. Levinneisyys-suhteiltaan vatjan kalevalakieliset sananlaskut näyttäisivät viittaavan klassisen kalevalametrumin pohjoiskantasuomalaiseen alkuperään.⁵

Pohjois-Euroopan lainasananlaskujen yleisselvitys, joka on pian 15 vuotta ollut meneillään suomalais-neuvostoliittolaisena yhteistyönä, tulee muun ohella valaisemaan kalevalakielen itämerensuomalaista käyttöalaa. Käydessäni syksyllä 1977 läpi Vaina Mälkin 1020 liiviläistä sananlaskutyyppeä panin merkille neli-iskuista sanapainotrokeeta noin joka viidennessä: mier ändab, mier võtab. Ne sananlaskut, jotka virossa ja suomessa tavataan kalevalaisina versioina, näyttivät puuttuvan liivistä; toisaalta liiviläisten tuntema yleiseurooppalainen sananlaskusto näyttää myös virossa ja suomessa saaneen muun kuin kalevalaisen asun. Jos pikainen vaikutelmani osuu oikeaan, se ehkä vihjaa yhteen syhyhyn, miksi osa vanhaa pienfolkloreamme on saanut kalevalaisen, osa ei-kalevalaisen kieliasun. Saapuiko ehkä klassiselle kalevalakielelle tulkittu yleiseurooppalainen pienfolklore Suomeen tai Suomenlahden alueelle Baltian ohi? Vai tunkeutuiko kalevalakieli epiikan, lyriikan, hää- ja karhurunoston piiristä laulamattomaan pienfolklorean ja maagisiin teksteihin vasta sen jälkeen kun vanhin sananlaskujen ja arvoitusten kerrostuma oli ehtinyt saada muun kuin kalevalaisen muodon?

Otaksun, että 13. vuosisadan virolais-lounaissuomalainen loppu- ja sisäheitto samoin kuin pitkien tavujen ilmaantuminen pääpainottomiin asemiin merkitsivät kalevalakielen kehityksessä kriisiä, joka paljolti voisi selittää eri murrealueille ominaisia normieroja. Ilman kielihistoriallista näkökulmaa kalevalaisen metriikan ja sen esi-, lähi- ja myöhäismuotojen rajankäynti jää haparoimaan puolihamäärässä.

Katsauksestani hahmottuu seuraavanlainen tarkistettu yleiskuva kalevala-

⁵ Luotettavin vatjan folkloren detaljitutkimus Leea Virtasen väitöskirjassa (s. 53, 57, 96, 101—102) osoittaa, että vatjalaisen arvoituslaulun lähimmät vastineet ovat Setumaalla ja — Satakunnassa! Vatjalaisten ja setukaisten vanhoja yhteyksiä valaisevat H. Mooran, E. Richterin, A. Mooran, J. Peegelin, P. Alvren, H. Tamperen ja F. Oinaan huomiot (Mälk mts. 64—70). Jo Väinö Salminen tähdensi vatjan kalevalaperinteen suhteellista itsenäisyyttä (Suomi V:7).

perinteen kehityksestä:

1. Suomalais-volgalaisen kauden päättyessä ja balttilaiskosketusten tiivistyessä 2. esikristillisellä vuosituhannella varhaiskantasuomalaisilla oli itkujen, joikujen ja karjanhuhuilujen ohella jokin esisuomalainen alkusointua ja kertoa viljelevä, epäkiinteä tai mahdollisesti neli-iskuisiksi säkeiksi jaksottuva myyttiepiikan ym. rituaalitekstien esittämiskoodi. Sen jälkiä olisi ehkä löydettävissä lappalaisten ja vepsäläisten metriikasta.

2. Balttilaisnaapuruus toi läntisille kantasuomalaisille paitsi »kanteletta», »virttä» ja lukuisia runoaiheita myös balttilaista kahdesta dipodiasta rakentuvaa trokeesäettä läheisesti muistuttavan kiinteäähkön kesuurallisen trokeenelementin. Se jäi vallitsevaksi ainakin liivissä ja etelävirossa, kun ne eriytyivät kantasuomesta ehkä noin 600 eKr. Enimmät »varhaiskalevalaiseen tyylikauteen» sijoittamistani balttilais-itämerensuomalaisista runoista lienee alun perin käännetty tai sepitetty esikalevalaisen sanapainotrokeen kuosiin.

3. Suomenlahden merenkävijäin ja kalastajien tai Hämeen pohjoiskantasuomalaisten uudisasukkaiden piirissä syntyi esikalevalaisen metriikan pohjalta klassinen kalevalakieli. Pitkän ja lyhyen pääpainollisen tavun vastakaisesta käsittelystä tuli metrinen perusoppositio, ja trokee- ja murrelmasäkeen vaihtelu loi mahdollisuudet uudentasoiseen rytmitaitteeseen samoin kuin kielen koko sanaston luontevaan käyttöön. Alkusointunormit säilyivät lähes entisellään, mutta runomitan murrekseen liittyi ilmeisesti kerron murros.

4. Hämäläisen siirtokunnan myötä kalevalakieli juurtui 800-luvulla Muinais-Karjalaan ja saavutti lujimmat asemansa ja jaloimmat muotonsa sen tytärheimojen keskuudessa. Vuonna 1957 kaavailemistani »kalevalaisen muinaisepiikan viidestä tyylikaudesta» (KsVv 37) neljäs, viikinki aikaisen saarelaisepiikan kausi, näyttäisi kuuluvan lähinnä Muinais-Karjalan, kolme edellistä taas pohjoiskantasuomalais-länsisuomalaisiin kehyyksiin. Kirjoittamattoman kirjallisuuden aikakausijaottelussa kaikki neljä mahtuvat sydän-kalevalaisen kauden nimiin.

Tuleville tutkijoille jää joukko ratkaisemattomia ongelmia: 1) eri peririain (lapin, lyydin, vepsän, setun, liivin) trokeenelementtien suhde kalevalaperinteeseen ja toisiinsa, 2) viron ja suomen »metristen murteiden» kartoitus ja muutosten suhteuttaminen äännehistoriallisiin muutoksiin ja murrerajoihin, 3) vatjan osuus, 4) kalevalamittaisen pienfolkloren ikä ja alkuperä, 5) kalevalakieleen, eritoten sen esi- ja myöhäismuotoihin liittyvien kerto- ja sanajärjestysnormien analyysi, 6) mikroanalyyseiden suhteuttaminen itämerensuomalaiseen ja pohjoiseurooppalaiseen makroanalyyysiin, 7) estetiikan ja sosiolingvistiikan viimeinen kysymys: mitä oikeastaan oli käyttäjilleen kalevalakieli?

L Ä H T E E T

- WALTER ANDERSON: Studien zur Wortsilbenstatistik der älteren estnischen Volkslieder. ACUT B XXXIV:1. Tartu 1935.
- ERL = Eesti rahvalaulud. Esimene köide. Tartu 1926.
- ERKKI ITKONEN: Einige Gesichtspunkte zur Frühgeschichte der Lappen und des Lappischen. SUSA 76. 1978.
- TERHO ITKONEN: Historiantakaiset Häme ja Suomi kielentutkijan näkökulmasta. — Hist. Aikakauskirja 1972 s. 85—112.
- HEIKKI KIRKINEN: Historische Aspekte bei der Entstehung und Überlieferung der Gesänge des Kalevala. — Nordeuropa 9 s. 91—101. Greifswald 1976.
- MIKKO KORHONEN: Suomen kantakielten kronologiaa. — Vir. 1976.
- KAARLE KROHN: Elinan surmaruno. — KsVk 6 s. 59—92. 1926.
- Kalevalastudien I, V. FFC 53, 75. Hamina 1924, 1928.
- MATTI KUUSI: Itämerensuomalaisuuden profiili Viron yleisimmissä sananlaskuissa. — Vir. 1976.
- Regen bei Sonnenschein. Zur Weltgeschichte einer Redensart. FFC 171. Helsinki 1957.
- Suomalaista, karjalaista vai savokarjalaista? Vienan ja Pohjois-Aunuksen sananlaskut ja Kalevalan runojen alkuperäkiista. Suomi 122:2. Jyväskylä 1978.
- E. LAUGASTE: Regivärsilise rahvalaulu stiilist. — Eesti rahvalaulud IV. Tallinn 1974.
- PENTTI LEINO: Kalevalamitan ongelma. — KsVk 54 s. 243—269. 1974.
- Strukturaalinen alkusointu Suomessa. Helsinki 1970.
- VAINA MÄLK: Vadja vanasõnad eesti, soome, karjala ja vene vastetega. Tallinn 1977.
- A. R. NIEMI: Vanhan suomalaisen runomitan synnystä. Suomi IV:19. Helsinki 1918.
- H. PAUKSON: Eesti rahvalaulu ettekanderütmist. — Looming 4/1930.
- MATTI SADENIEMI: Die Metrik des Kalevala-Verses. FFC 139. Helsinki 1951. (Kirjallisuusluettelo s. 155—158.)
- PEKKA SAMMALLAHTI: Suomalaisen esihistorian kysymyksiä. — Vir. 1977. (Kirjallisuusluettelo.)
- KAZIMIERAS SENKUS: Die Formen der litauischen Volkslieder. — Commentationes Balticae III:4. Bonn 1957.
- ÜLO TEDRE & MATTI KUUSI: Dialogi Keel ja kirjandus -lehdessä 1978.
- R. VIIDALEPP: Eesti rahvalaulude poeetika ja keel. — Eesti rahvaluule ülevaade. Tallinn 1959.
- LEEA VIRTANEN: Suomalais-virolainen arvoitussarja. Turku 1966.
- LEEA VIRTANEN & ANNIKKI KAIVOLA-BREGENHÖJ & AARRE NYMAN (toim.): Arvoitukset. Finnish Riddles. Pieksämäki 1977.

Fragen der Kalevala-Sprache

Matti Kuusi

Das klassische Kalevala-Metrum mit seiner Alliteration, seinem Parallelismus, seinen Normen der Wortstellung und des Enjambement war die herrschende Sprache der Epik, der Lyrik, der Magie, der Hochzeiten, der Bärenfeste und der jährlich wiederkehrenden Feste; auch ein Teil der Sprichwörter, der Rätsel, der Repliken in Märchen und Sagen folgt in Finnland, in Ingermanland, in den westlichen Teilen Kareliens, bei den Woten und vor allem bei den Nordesten den Normen der Kalevala-Sprache. Als Konservierungsmethode von Texten, die es wert sind, erinnert zu werden, ist die Kalevala-Sprache vergleichbar mit der Schriftsprache; mit der zunehmenden Alphabetisierung ist sie in den Hintergrund gedrängt worden.

Verf. schliesst sich in seinem Aufsatz der vom Esten H. Paukson u.a. in den dreissiger Jahren geäusserten Auffassung an, dass der sog. südestnische, auf dem Wortakzent beruhende trochäische Vierheber die Vorstufe des klassischen Kalevala-Metrums sei und nicht dessen Verfallserscheinung. Ein ähnlicher Trochäus ist auch im Livischen, Wepsischen, Lüdischen, möglicherweise auch im Lapplischen vorhanden. Ein entgegengesetzter Übergang vom klassischen Kalevala-Metrum, wo die metrische Grundopposition in der entgegengesetzten Behandlung der langen und kurzen hauptbetonten Silbe zum Ausdruck kommt, während die anderen Silben neutral sind, in Richtung auf den Wortakzent-Trochäus, wo die Grundopposition zwischen der hauptbetonten und den übrigen Silben besteht, unabhängig von den Quantitätsverhältnissen, begegnet zumindest in Finnland und in Nordestland.

Verf. vermutet, die Urfinnen hätten das Vorkalevala-Metrum von den Urbalten entlehnt, auch wenn es Elemente

eines früheren autochthonen Darstellungskodes enthält (u.a. fehlt bei den Balten die Alliteration). Die Entstehung des klassischen Kalevala-Metrums hängt zusammen mit der nordfinnischen Expansion in den unserer Zeitrechnung vorangegangenen Jahrhunderten. Ausgehend von den 1977 erschienenen Editionen der finnischen Rätsel und der wotischen Sprichwörter schliesst Verf. hinsichtlich der Frequenz- und Verbreitungsverhältnisse der Kleinfolklore im Kalevala-Metrum, dass das Expansionszentrum der klassischen Kalevala-Sprache wahrscheinlicher der Raum am Finnischen Meerbusen oder Alt-Häme als Estland gewesen ist. Im Gefolge der Kolonisten aus Häme habe die klassische Kalevala-Tradition im 9. Jh. am Nordwestufer des Ladogasees in Alt-Karelien Eingang gefunden und von da aus u.a. in Savo, West-Weissmeerkarelien, Ingermanland, Tverkkarelien und in den skandinavischen Gebieten der Waldfinnen, nicht dagegen allgemein im Olonetz und in Ost- und Nord-Weissmeerkarelien.

Der Aufsatz ist ein Teil jener Diskussion, die in den letzten Jahren von den Finnougristen, Archäologen und Genetikern über die Geschichte der Aufspaltung der ostseefinnischen Stämme geführt worden ist. Er enthält neue Einsichten über den chronologischen Rahmen der Stilepochen-Theorie, wie Verf. sie früher u.a. in *Finnish Folk Poetry. Epic* (1977) dargelegt hat. Der Aufsatz steht ferner in Zusammenhang mit der Analyse der gemeinsamen Sprichwörter von Nord-europa (vgl. Virittäjä 1976 S. 124).

Osoite:
Anschrift:

Runeberginkatu 29 B 8
SF-00100 Helsinki 10